

Тема 5. Цінність суб'єкта як європейський стандарт життя

📁 План

1. Дуалістична природа цінності: кредо життя.
2. Персоналістичні моделі ціннісного простору.
3. Суб'єкт ціннісних відносин та виміри аксіосфери.

1. Дуалістична природа цінності: кредо життя

Цінність має подвійний та суперечливий характер. Вона виходить із суб'єктивної недостатності буття та осмислюється як загальноприйнятий регулятор суспільних відносин. Цінність на індивідуальному та колективному рівні поєднує ірраціональність бажань і раціональність стандартів існування. Ланкою для з'єднання біологічного та соціального в цінності виступає воля як умовно вільний вибір напрямку людського життя.

З одного боку, ціннісна суб'єктність цілковито раціональна. Вольовий контроль забезпечує регулювання життєвих пріоритетів. Разом з цим, ціннісна суб'єктність є унікальним суб'єктивним відображенням процесів об'єктивної реальності за рахунок вписування індивідуальних чуттєво-моральних поглядів на людську поведінку в загальну картину аксіосфери.

У ціннісній суб'єктності вмішується свобода і несвобода людського існування, апріорний та апостеріорні напрямки в організації власного життя, емоції та думки щодо досягнення гармонійності навколишнього світу. Людина одночасно звертається і до естетичної, і до моральної оцінки об'єкту бажання, який набуває статус цінності. Подвійну природу цінності найкраще ілюструють сонет В. Шекспіра «Мій зір тебе не любить»:

«Мій зір тебе не любить, далєбі,
Усякого набачившись пороку.
Та серце любить і не вірить оку,
Сто сотень вад не бачачи в тобі» [7, с. 663].

Так як і у наведеному творі результат ціннісної оцінки в багатьох випадках має ситуаційний характер та залежить від стану та здібностей людини.

В. Баришков виділяє три властивості цінності, які характеризують суб'єктні відносини в ціннісному просторі: раціональність, ситуаційність, предметність [1]. Визначені властивості ціннісних відносин виступають відображенням ставлення людини до об'єктивної реальності.

У подальшому В. Баришков звертається до процесу відбору системи ціннісних координат, він пише: «Момент «фільтрації» передбачає тривалість, процесуальність, тимчасовість. Фільтруючи, я здобуваю властивості продукту, що фільтрується. Однак потрібна апріорна схильність до прийняття фільтрованого, близького мені і мною сформульованого змісту. Концепція «фільтра», «камертона», укладає в собі ідею виборчої реакції людини на

зовнішні стимули» [1, с. 35]. З цього твердження виходить, що ціннісний фільтр суб'єкта суспільних відносин базується на природному відборі корисного, основою якого виступає відображення об'єктивної реальності. Тобто, взаємодія «суб'єкт – об'єкт» доповнюється оціночною процедурою «відображення – фільтр».

Ціннісна оцінка, зазвичай, фіксується та використовується у вигляді коротких лінгвістичних форм: кредо, лозунги, гасла, афоризми, прислів'я. Джерело подібної практики криється у європейській традиції, вперше опрацьованої у вигляді дельфійських максим, які ілюстрували сукупність стимулів для рефлексії та включення в існуючу ціннісну систему. Проте, як ефективний механізм впливу на членів суспільства ціннісний фільтр у короткому викладенні розкрився у дванадцяти заповідях Мойсея, які були викладені у Старому Заповіті.

Найбільш розповсюдженою формою подібного впорядкування життя на побутовому рівні є кредо. Це лінгвістична форма концентрації ціннісних орієнтацій, яка включає в себе сукупність переконань та поглядів людини на світ у вигляді одного або декількох речень.

Доволі часто, подібна квінтесенція цінностей формулюється у часи смертельної небезпеки. Кредо гусарів у 1812 році: «Серце – дівчині, життя – Батьківщині, честь – нікому» фактично описувало картину світу цих військових та спектр їх індивідуальної та колективної активності.

Крім того, життєве кредо може містити квінтесенцію професійних поглядів або розкривати гармонійний характер відносин у ціннісному просторі на всі часи. В. Сухомлинський казав: «Серце віддаю дітям!». У цьому відображається максима виховної роботи, за якою головною цінністю педагога є його вихованці.

У такому разі, варто звернути увагу і на настанови «голосів нації», які визначили належний вектор суспільного розвитку. Г. Сковорода говорив: «Треба відкрити своє серце світові». Себто розроблена ним філософія серця прокладає місток до відкритого суспільства на індивідуальному рівні, що сьогодні настільки популярне у ліберальній європейській спільноті.

Таким чином, становлення ціннісної суб'єктності відбувається під час копіткої роботи щодо виокремлення корисного для існування та оформлення його у доступну лінгвістичну форму, зручну для загалу. Кредо, девізи, гасла, прислів'я є формою кристалізації осмислених цінностей в буденному світі людини. Саме тому їх формулювання є важливою соціальною практикою. При цьому, поєднується естетична і моральна оцінки навколишнього світу, а така дуалістична природа цінностей забезпечує динаміку та напрямок персональної відкритості до участі у процесі суспільного розвитку.

2. Персоналістичні моделі ціннісного простору

Періодичний розквіт суспільного виробництва ставав стимулом для розвитку культури та повернення у спектр дослідження ціннісного простору. Разом з цим, початок двадцятого століття поєднав розуміння одночасності

цінності та нікчемності людського буття, а також народив цілу плеяду дослідників персоналістичної аксіосфери. Багато з них у цій сфері розглядали людину як центр ціннісного світу та виводили свої положення на основі необмеженого або лімітованого егоїзму.

Провідним дослідником у цьому напрямку став В. Штерн. Зазначимо: «Світ він розглядав як систему особистостей, які знаходяться у взаємовідносинах одна з одною, а рангом людського буття визначав ієрархію цінностей» [9, с. 36]. У цьому твердженні підкреслюється як цінність окремої людини, так і системи стандартів взаємодії, яка визначає прийнятні параметри життя. Розгортання даного та подібних напрямків досліджень вплинуло на перехід до персоналізації суспільних відносин в Європі та стимулювало прогресивний розвиток без агресивного вичерпання людських потенцій.

Персоналістичний погляд на ціннісний простір виділився в окремі напрями за рахунок акцентування уваги на учасниках і процесах в суспільстві. Перший напрямок бачить особистість як центр ціннісного світу та вибудовує логіку його функціонування навколо неї. Другий напрямок виводить пріоритет індивідуального формування цінностей як об'єктивне право на збалансоване співіснування та розробку спільних цілей. Фактично це два особистісно орієнтовані вектори розвитку культури, які задають параметри соціальних комунікацій.

Познайомимось із першим напрямком. Його представник М. Штірнер є прикладом послідовного доведення значущості егоїзму в філософській теорії цінностей. Він ставив людину в центр ціннісного світу, але вона має вибороти своє місце в центрі соціальних комунікацій. М. Штірнер писав про людину: «...за кожною хвилиною твого буття тебе манить жива мить майбутнього і, розвиваючись, ти вивільняєшся «від себе», тобто від свого «я» минулої хвилини. Таким, яким ти буваєш кожен хвилину, ти власне створіння, і саме в цьому «створінні» ти не хочеш втратити себе, творця» [8, с. 35]. М. Штірнер наполягав на звільненні людини від стороннього впливу. Він бачив цінність у людині-переможці, яка має свободу.

М. Штірнер визначив новий рівень проблеми Коперника, коли зауважив, що світ обертається навколо окремого індивіда. Ця інтенція на самодостатність внутрішньому світі людини стала пророчою та реалізувалась у майбутньому. Механізм її реалізації має наступні складові: внутрішні почуття людини справжні, а зовнішні нав'язані оточуючим середовищем; виховання людини є процесом нав'язування зовнішніх почуттів; людина має право вибору комунікації на основі визнання інших учасників суспільних відносин; служити собі, але не шукати собі користі; людина має право на протест задля доказу своєї унікальності; люди мають бачити та захищати людину в кожному учаснику суспільних відносин; свобода полягає у бажанні поклонятись Богу, а не в необхідності це робити.

Наведені ідеї знайшли своє цілісне відображення в інформаційному суспільстві. Спрямоване відокремлення людини від інших стимулює напрацювання нової моралі, яка б допомогла організувати належне співіснування в суспільстві. Зазвичай нову мораль виводять із європейської

ціннісної системи з її набором благ співіснування. Проте, у наявних умовах важливою є не тільки толерантність до інших учасників суспільних відносин, а й невтручання, яке спрямовано на забезпечення можливості сповна насолодитись своїм життям.

Яскравим представником другого напрямку є М. Бахтін, який комплексно підійшов до дослідження європейської культури та мистецтва. Він бачив формування цінності людини в процесі міжособистісного діалогу. М. Бахтін писав: «З «об'єктивної» точки зору існує людина, особистість і тому подібне, але різниця між Я та Іншими відносна: всі і кожний являються Я, всі і кожний являються Іншими. Аналогія з ірраціональною різницею правої та лівої рукавички, предмет та його віддзеркалення у дзеркалі. І тим не менше, я відчуваю себе виключенням, єдиним у світі і живу цим протиставленням. Цим створюється етична сфера абсолютної нерівності Я з усіма Іншими» [2, с. 242]. М. Бахтін наполягає на тому, що людина має акцентувати увагу не на власній значущості, а на власній унікальності. Спочатку проводиться рефлексія внутрішнього ціннісного простору, а тільки після цього відбувається аналіз оточення.

Звернемо увагу на практичному відображенні взаємодії Я та Інші. Г. Гачев розкривав специфіку цієї взаємодії залежно від національного характеру. Він писав: «У французькій душі немає такого гордого самопочуття самодостатньої особистості, яке може мати німець у глибині свого внутрішнього світу (Innere) і містити в Haus'е, будинку свого «я» і в силу чого його самість (das Selbst) здатна до самообґрунтування і самовизначення в існуванні. Для француза існувати – значить: існувати в очах сусіда; враження, вироблене близькою людиною, рефлексивно приносить доказ мого буття» [4, с. 139]. Отже, внутрішня несвобода німців є більш корисною для визначення свого існування та є поєднанням умоглядного простору і часу в національному характері німців. Зовнішня несвобода французів «в очах сусіда» значно заважає в сприйнятті перспективи за рахунок заперечення самостійного обґрунтування свого побуту.

З власного досвіду можна сказати, що для українців, як і для французів, надзвичайно важлива думка оточуючих людей, що відображається у великому бажанні «життя напоказ» навіть у часи кризового відчуження людини від собі подібних в нашій країні. Разом із цим, варто завжди тримати в пам'яті, що спочатку рефлексія щодо власної цінності, а після цього аналіз навколишнього світу.

Таким чином, наведені персоналістичні моделі ціннісного простору відображають два вектори суспільного життя, в яких з акцентом на окрему людину або на суб'єкт-суб'єктні відносини відбувається оціночна медіація, спрямована на пошук взаємовигідного співіснування. Характер розвитку інформаційних і постмодерних типів суспільства свідчить про те, що треба перейти від індивідуалізації до інтерсуб'єктності задля збереження ціннісних та взаємовигідних умов існування, які б не загрожували інвалюції та інфантилізації у майбутньому. Разом і з цим, непотрібно забувати про постійне звернення до власної Innere.

3. Суб'єкт ціннісних відносин та виміри аксіосфери

Розмірковуючи над цінністю в житті людини, необхідно вказати на наявність подвійної оцінки суб'єктів аксіосфери. В. Баришков стверджує: «Оцінка людиною речей детермінована її сутністю та наявною можливістю, здатністю до цілком певного ставлення до світу» [1, с. 42]. Людина визначає наявну цінність речей у суспільстві та одночасно встановлює власне відношення до неї, яке і розкриває в ролі суб'єкта ціннісних відносин.

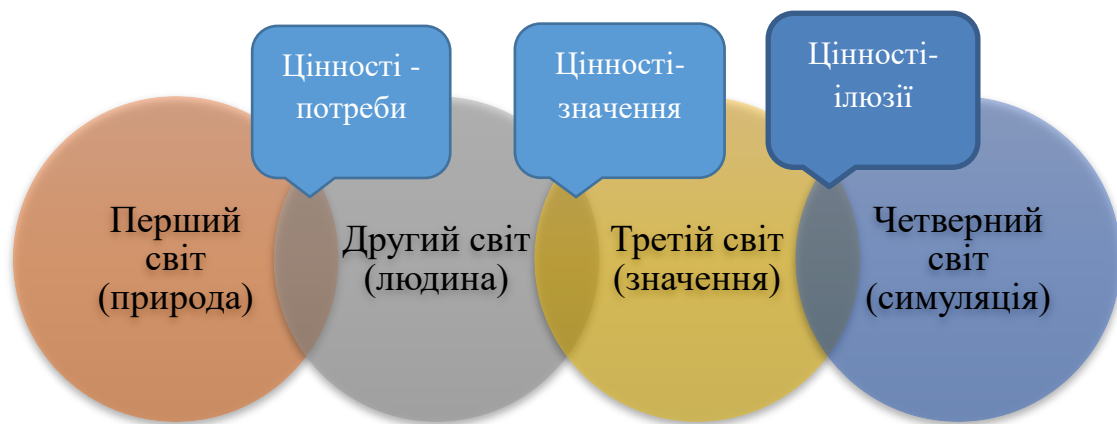
Цінність є постійним супутником людського життя, який знаходить своє відображення і у світі природи, і у світі людей. Проте, у цих двох вимірах цінності керують людиною, а вона фактично виступає об'єктом впливу. Суб'єктність можлива тільки на вищому рівні, де з'являється людина творець значень і смислів.

Звертаючись до аналізу пізнання оточуючого світу, К. Поппер наполягає на наявності автономного третього світу мовних значень, який виконує роль регулятора суспільного життя. Він писав: «Третій світ виріс далеко за межі його охоплення однією людиною, але й всіма людьми. Його вплив на нас став більш важливим для нашого зростання та навіть для його власного зростання, чим наш творчий вплив на нього» [6, с. 58]. Засвоюючи значення, людина не тільки формує власну картину світу, але й переосмислює існуючу систему координат відносно власного життя. Крім того, вона долучається до позначальної активності у соціальному просторі. Тобто, тільки ставши творцем можна отримати статус суб'єкта відносин у аксіосфері.

Д. Ігмен розкриває специфіку творчого акту та його вплив на постійні зміни в майбутньому, незалежно від оцінок теперішнього: «Невгамовність людського мислення жене нас не тільки виправляти недоліки, але й переробляти те, що здається ідеальним. Людина руйнує не тільки те, що погано, але й те, що добре» [5, с.144]. Світ значень фіксує прийнятні параметри життєдіяльності, але залишає за дужками креативність, для якої необхідно створити власне місце.

Це світ симуляцій та ілюзій, які дають візію бажаного майбутнього та стимулюють діяльність щодо перетворення умов існування. Відомий представник європейського постмодерну Ж. Бодрійяр визначає симуляцію як: «Породження моделями реального, позбавленого походження та реальності: гіперреального» [4, с. 16]. Тобто, перші три світи знаходять своє відображення у четвертому у вигляді самодостатніх образів буття, які розкривають потенціал учасника ціннісних відносин і рівень його суб'єктності.

Зазначена конструкція світів дає змогу визначити основні області формування соціальних цінностей на даний час (Мал. 4.1.).

Мал. 4.1. Виміри формування соціальних цінностей

Людина визначає потреби, формулює значення та створює образи-симуляції для забезпечення власного суб'єктивного існування, а також для збалансованої співучасті у суспільному житті. Цінності-потреби набувають статусу значень за рахунок схвалення підчас соціальної практики. Цінності-значення регулюють практику задоволення людських потреб. Цінності-ілюзії вказують вектор подальшого розвитку і те, якою має бути аксіосфера для всіх її учасників.

Варто звернути увагу і на процес втрати суб'єктності, що не залежить від масштабу та впливовості учасника суспільних відносин. Він реалізується у ціннісній кризі як руйнації ціннісних орієнтацій та ціннісних систем внаслідок кардинальної зміни розвитку суспільства або векторів людського життя. Критичні прояви в третьому світі пов'язані зі змінами у перших двох та не зважаючи на те, що ціннісна криза виникає на основі суб'єктивних чинників, вона завжди має тривалі об'єктивні прояви, які відображаються і в матеріальному виробництві, і в суспільних відносинах. Четвертий світ найбільш складний, так як у ньому розкривається загальна картина прийнятної аксіосфери та шляхи використання або ігнорування продуктів попередніх світів.

Ціннісна криза просторово обмежена полем діяльності суб'єкта ціннісних відносин. Разом з цим, час її тривалості залежить від глибини руйнації та характеру проникнення на рівень абсолютних цінностей. Криза позачасових (вічних) цінностей триває увесь залишок життєвого циклу даного суб'єкта.

Таким чином, суб'єктність учасника ціннісних відносин залежить від накопиченого досвіду, прийнятності значень в аксіосфері, а також від інтенсивності кризових станів, які допомагають переосмислити спрямованість подальшого життя. Цінність простягається через чотири світи та відображається не тільки у фільтрах ефективного функціонування суспільства, але і є стимулятором покращення майбутнього на власну суб'єктивну користь.

??? Питання для самоконтролю

1. У яких лінгвістичних формах фіксується ціннісна оцінка людського життя?

2. Які акценти роблять представники персоналістичного погляду на аксіосферу?
3. Який підхід дозволяє ефективно розкрити роль людини у ціннісному просторі?
4. Яку роль відіграє світ образів та ілюзій у розвитку ціннісної суб'єктності?
5. Який перехід необхідний для збереження ціннісних та взаємовигідних умов існування?
6. На якому рівні з'являється суб'єктність учасника ціннісних відносин?
7. Від чого залежить тривалість ціннісної кризи?
8. Які складові елементи включає механізм формування самодостатності внутрішнього світу людини?

Тести та завдання для самоперевірки:

1. Що є ланкою для з'єднання біологічного та соціального в цінності?
 - a. Воля;
 - b. Доброта;
 - c. Сенс життя.
2. Яким є джерело європейської традиції зі створення коротких лінгвістичних форм цінності?
 - a. Дельфійські максими;
 - b. Диспут філософів;
 - c. Суспільний розвиток.
3. Що є причиною втрати суб'єктності у аксіосфері?
 - a. Ціннісна криза;
 - b. Ціннісний нігілізм;
 - c. Анархічний егоїзм.
4. Що стимулює напрацювання нової моралі у суспільствах постмодерного типу?
 - a. Розвиток штучного інтелекту;
 - b. Відокремлення людини від світу;
 - c. Розповсюдження економіки спокуси у світі.

Практичні завдання

1. Проведіть мозковий штурм на тему «Цінність людського життя в українському суспільстві».
2. Поділіть групу на команди та проаналізуйте причини ціннісної кризи в нашій країні.
3. Порівняйте німецький та французький менталітет за Г. Гачевим. Результати необхідно оформити у вигляді таблиці:

Найменування	Німецький менталітет	Французький менталітет
Ціннісна система		

Ціннісні орієнтації		
---------------------	--	--